

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

У статті аналізуються особливості формування інформаційної культури особистості в сучасному українському суспільстві, розглядається нормативна база для такого формування, акцентується увага на етнозберігаючому аспекті цієї нової антропологічної якості людини інформаційного суспільства.

В умовах потужних глобалізаційних впливів, що призводять до стирання й нівелювання традиційних, локальних культур, інформаційна культура особистості стає в суспільстві стратегічно необхідною. Вона дозволяє зберегти свою сутність, свою соціальну й етнічну природу в захищеному стані, адже глобалізація поширюється світо, в першу чергу, як культурний, інформаційний вплив. Шляхом вторгнення в інформаційне й комунікативне середовище певного соціуму відбувається підкорення останнього "агентам глобалізму" (вислів О. Панаріна). Саме тому формування інформаційної культури особистості стає надзвичайно **актуальним** у сучасному світі, в сучасному українському суспільстві. Обумовлено це ще й тим, що високорозвинута інформаційна культура стає важливим чинником конкурентноздатності в сучасному інформаційному суспільстві як людини, так і соціального утворення.

Мета даної статті – окреслити контекстуальні особливості формування інформаційної культури особистості в сучасному українському суспільстві.

Значний внесок в становлення наукового напрямку дослідження інформаційної культури особистості внесли М. Вохришева [1], А. Гречихін [2], Б. Семеновкер [3], Є. Медведєва [4], Є. Семенюк [5], Н. Джинчарадзе [6], А. Суханов [7], Н. Гендіна [8], Н. Зінов'єва [9], Ю. Вобленко [10], Н. Джинчарадзе [11], О. Матвієнко [12], А. Чачко [13] та багато ін.

Глобалізація шляхом інформаційних впливів, шляхом інформатизації усього людського життя призводить до тектонічних змін у структурі влади, структурі етнічних зв'язків, змін у якісній наповненості взаємодій в системі народу. Утворюється т.зв. *глобальна інформаційна цивілізація*, яка в сучасній науці дефінюється "як рівень розвитку глобального суспільства (світового співтовариства), що визначається зростанням ролі інформації як продукту соціальної діяльності людей, за якісними характеристиками якої вимірюють рівень загальної культури суспільства щодо здатності виробляти, сприймати і раціонально застосовувати відомості, дані, знання для потреб життєдіяльності" [14: 13]. Інформаційні кордони нації, держави є сьогодні кардинально важливим фактором національної безпеки. Відповідно до цього інформаційна культура особистості відіграє важливу роль у збереженні української нації.

Феномен маніпулювання свідомістю має майже не існував у Радянському Союзі, тому що принципи побудови держави орієнтувались, у першу чергу, на безпосередньому виконанні прямо поставлених завдань суспільства, партії, ідеологічної машини, тобто існувала методика суспільної заборони замість маніпулювання суспільною свідомістю. Нині існують різноманітні засоби, методи і прийоми таємного примусу особистості, які систематично і постійно використовуються в нашому повсякденному житті практично у всіх сферах соціальної взаємодії людей, і об'єктом дії яких у наш час виступає будь-яка людина сучасного суспільства. Для цих технологій не потрібно будувати психотронні установки і використовувати психофармакологію. Вони мають давню історію, успішно застосовуються і в сучасних умовах, постійно розвиваються і активно удосконалюються. У світі йде таємна війна з використанням невидимої, але потужної інформаційно-психологічної зброї, мета якої – володіти свідомістю людей, а, отже, управляти їх поведінкою.

Володіти свідомістю людей – означає управляти ними. Володіння свідомістю дозволяє включити особистість в економічні відносини, невідгідні підвладній особі чи соціуму. Головна мета глобалізму як ідеології – це найбільше проникнення в локально сформовані структури для включення їх в вигідні глобалістським центрам системи взаємовідносин. Як стверджує Г. Хоріна, характерною рисою глобалізму як ідеології нового типу є розрив з існуючою традицією: "...це ідеологія, що виражає інтереси вузької групи людей, які володіють економічними, фінансовими важелями, всією повнотою політичної влади" [15: 73]. З граничною відвертістю цю думку висловив колишній президент США Генрі Кіссенджер: "Головний виклик полягає в тому, що те, що звичайно називають глобалізацією, насправді просто інша назва пануючої ролі Сполучених Штатів" [цит. за 16: 80].

Маніпулювання свідомістю, негативний інформаційний вплив існує на Заході більше 50 років у сучасному вигляді. "Залізна завіса" не тільки обмежувала громадян СРСР, але й стримувала шалений

інформаційний шум й навантаження суспільства епохи "інформаціонального капіталізму" (термін Мануеля Кастельса). Захисна медіа-освіта не набула широкого розвитку в радянській педагогічній науці, тому що у тоталітарній державі чітко контролювалися майже всі сфери суспільства, у тому числі контролювався негативний вплив ЗМІ на суспільство. Уже в 50-х роках народжуються перші течії західної захисної медіа-освіти, як відгук на величезний вплив ЗМІ, що вийшли на ринок й стали товаром, а відповідно ціннісні орієнтації яких змістилися у грошову сторону за рахунок сторони просвітницької, державотворчої, патріотичної. Слово, як могутня зброя впливу на людину почало продаватися; поступово сформувалося поняття інформаційної війни, у якій, на жаль, суспільство стає полем бою.

Одним з найголовніших нормативних документів, які контролюють процеси інформаційної безпеки й інформаційного простору в нашій країні є Доктрина інформаційної безпеки України від 08.07.2009 року [17]. Основною метою реалізації положень Доктрини є створення в Україні розвиненого національного інформаційного простору і захист її інформаційного суверенітету. У сучасній українській науці поняття національного інформаційного простору визначається як "...сукупність суб'єктів, відносин й продуктів інформаційної діяльності, які функціонують у рамках єдиного правового поля для задоволення інформаційних потреб особи, суспільства і держави засобами преси, телебачення, радіомовлення, книговидавання й аудіовізуальної продукції на магнітних носіях, а також документних фондів бібліотек, архівів, музеїв" [18]. Національний інформаційний простір є багаторівневою системою, що включає різноманітні сфери, складається з організаційної, адміністративної, творчої, матеріально-технічної структур, відображає рівень соціокультурного розвитку суспільства.

В інформаційній сфері України вирізняються такі життєво важливі інтереси, як забезпечення захищеності особистості від небезпечного інформаційно-психологічного впливу, збереження і примноження духовних, культурних і моральних цінностей українського народу; забезпечення суспільно-політичної стабільності, міжетнічної й міжконфесійної злагоди; формування і розвиток демократичних інститутів громадянського суспільства; недопущення інформаційної залежності держави, інформаційної блокади України, інформаційної експансії з боку інших держав й міжнародних структур й ін. Усе це можливо здійснити, на думку авторів Доктрини, за допомогою ефективної взаємодії органів державної влади й інститутів громадянського суспільства при формуванні, реалізації й корегуванні державної політики в інформаційній сфері; побудові й розвитку інформаційного суспільства; забезпеченні економічного й науково-технологічного розвитку України; формування позитивного іміджу України. Безумовно, формування інформаційної культури особистості стає в цьому аспекті одним з найголовніших завдань.

Саме на це звернула увагу Академія педагогічних наук України і розробила науково-методичні рекомендації щодо формування інформаційної культури учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Крім того, одним з найважливіших теоретичних і концептуальних програм, що впливають на формування інформаційної культури особистості в нашому суспільстві, є "Концепція загальної середньої освіти" [19].

Існують різноманітні види інформаційної культури особистості, наприклад, інформаційна культура як загальнолюдська, громадянська риса, й інформаційна культура особистості як спеціальна риса професіонала. Для нас, у першу чергу, важливо формування інформаційної культури особистості як загальногромадянської риси, а саме "Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа)" визначає концептуальні основи такого формування.

Зокрема там зазначено, що освіта ХХІ століття – це освіта для людини. Її стрижень – розвиваюча, культуротворча домінанта, виховання відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти і саморозвитку, вміє критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати набуті знання і вміння для творчого розв'язання проблем, прагне змінити на краще своє життя і життя своєї країни. Визначаються концептуальні основи інформаційної культури особистості: *вміння критично мислити, вміння опрацьовувати інформацію, широкий громадянський підхід*.

Важливим аспектом, що забезпечує формування й виховання інформаційної культури особистості в майбутніх громадян України, є орієнтація Концепції на безперервне навчання. За теорією Роберта Райха [20], сучасний глобалізований світ вимагає від виробника й робітника постійного удосконалення й розвитку символічного наповнення продукту й продукції виробництва. Таке наповнення неможливе поза межами безперервного навчання. Парадигма безперервного навчання є основою для вдалого й ефективного формування інформаційної культури особистості громадян нашої країни. Сьогодні в Україні створюються можливості для безперервного навчання й освіти, але роботу в цьому напрямку потрібно посилити.

Загалом ідея безперервного навчання викликана тим, що сучасний світ висуває важливу суперечність нової системи освіти – суперечності між стрімкими темпами збільшення обсягів інформації у світі й обмеженими можливостями їх засвоєння людиною. Ця суперечність спонукає

навчальні заклади формувати в учнів й студентів уміння вчитися, знаходити інформацію, критично її оцінювати і творчо використовувати, тобто формувати в них інформаційну культуру.

Крім того, формування інформаційної культури особистості в громадян України викликано нагальним загрозами для нашої держави. Автори Доктрини інформаційної безпеки України визначають таку низку інформаційних загроз для України, головними серед яких є небезпеки в зовнішньополітичній сфері, у сфері державної безпеки, у воєнній сфері, у внутрішньополітичній сфері, в економічній сфері, у соціальній й гуманітарній сферах, у науково-технологічній сфері, в екологічній сфері. Ці сфери підпадають під дію інформаційних факторів, в деяких з них інформаційний вплив стає всеохоплюючим.

Формування інформаційної культури особистості в широких масах українського населення може протидіяти таким проблемним явищам як зовнішні негативні інформаційні впливи на суспільну свідомість через засоби масової інформації, а також мережу Інтернет; негативні інформаційні впливи, спрямовані на підрив конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності кордонів України; використання засобів масової інформації, а також мережі Інтернет для пропаганди сепаратизму за етнічною, мовною, релігійною й іншими ознаками. Протидіяти їм можливо утворюючи відповідні програм контрдій, серед яких формування свідомої громадянськості, патріотизму й любові до України є стрижневими в інформаційній культурі особистості. Формування інформаційної культури особистості повинно проходити з формуванням й укріпленням чіткої системи громадянських цінностей в людині. Громадянин повинен чітко уявляти собі проблеми держави, з повагою відноситися до них. Громадянська складова психіки людини стає ціннісним кістяком, що протидіє інформаційним впливам, метою яких є підрив конституційного ладу, пропаганда насилля й ворожнечі.

Важливою небезпекою в інформаційному просторі України може стати розголошення інформації, яка становить державну й іншу передбачену законодавством таємницю, а також конфіденційної інформації, що є власністю держави. Для цього громадянин повинен чітко уявляти покарання за них. Розвиток медіа-освіти в Україні в XXI столітті супроводиться входженням людства в інформаційне суспільство, одним з необхідних складових якого є "суспільство знань". Людина суспільства знань повинна дотримуватись прав і основних свобод людини, включаючи свободу висловлювання своєї думки; здійснювати реалізацію права на освіту і всіх суміжних прав у сфері культури; забезпечувати максимально широкий доступ до суспільного знання, захищаючи якість інформації; зберігати і підтримувати різноманітність культурних парадигм, мовних спільностей. У зв'язку з необхідністю забезпечення вказаних завдань дуже важливою складовою в системі цінностей і знань такого суспільства виступає рівень правосвідомості інформаційного суспільства, суспільства знань, виховання так званої інформаційно-правової культури. Правосвідомість як сукупність уявлень і відчуттів, що виражають ставлення людей до права і правових явищ в суспільному житті, залежить багато в чому і від освітньої парадигми, яка формується в тому або іншому суспільстві.

Важливим елементом сучасному глобалізованому світі інформаційної безпеки є безпека інформації у військовій сфері. Порушення встановленого регламенту збирання, обробки, зберігання і передачі інформації з обмеженим доступом в органах військового управління й на підприємствах оборонно-промислового комплексу України може призвести до тяжких матеріальних й економічних втрат. Спеціалісти, що працюють з такою інформацією повинні чітко усвідомлювати її вагу й можливості втрати, поширення в сучасному інформатизованому світі.

Одним з найсучасніших видів оборони й нападу є інформаційно-психологічний вплив на населення України, у тому числі на особовий склад військових формувань, з метою послаблення їх готовності до оборони держави й погіршення іміджу військової служби. Такі дії з боку держав й організації можуть носити стратегічну загрозу державі.

У внутрішньополітичній сфері України внаслідок недостатньої розвиненості інститутів громадянського суспільства, недосконалості партійно-політичної системи, непрозорості політичної й громадської діяльності створюються передумови для обмеження свободи слова, маніпулювання суспільною свідомістю. Формування інформаційної культури особистості може призводити до зменшення негативних інформаційних впливів, у тому числі із застосуванням спеціальних засобів, на індивідуальну й суспільну свідомість, а також поширення суб'єктами інформаційної діяльності викривленої, недостовірної й упередженої інформації.

Необхідність формування інформаційної культури особистості в економічній сфері України обумовлене відставанням вітчизняних наукоємних і високотехнологічних виробництв, особливо у сфері телекомунікаційних засобів і технологій, недостатнім рівнем інформатизації економічної сфери, зокрема кредитно-фінансової системи, промисловості, сільського господарства, сфери державних закупівель, недостатнім рівнем розвитку національної інформаційної інфраструктури. Саме тому в 2007 році було ухвалено Закон "Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки" [21]. Цей закон повинен зменшити присутні на сьогодні інформаційні небезпеки в

у соціальній й гуманітарній сферах, а саме: відставання України від розвинутих держав за рівнем інформатизації соціальної й гуманітарної сфер, насамперед освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, культури; недодержання прав людини і громадянина на одержання інформації, необхідної для захисту їх соціально-економічних прав; поширення в засобах масової інформації невластивих українській культурній традиції цінностей, культу насильства, жорстокості, порнографії, зневажливого ставлення до людської і національної гідності. Для позбавлення таких негативних тенденцій Доктрина інформаційної безпеки визначає такі заходи як протидія тенденції витіснення з інформаційного простору й молодіжної культури українських мистецьких творів, народних традицій і форм дозвілля; послаблення суспільно-політичної, міжетнічної й міжконфесійної єдності суспільства; зменшення відставання рівня розвитку українського кінематографу, книговидавництва, книгорозповсюдження й бібліотечної справи від рівня розвинутих держав. Нагадаємо, що така культуроутверджуюча, культурозберігаюча направленість політики держави є надзвичайно важливою в глобалізованому світі, який, в першу чергу є світом експансії культури, поглинання культур, культурного імперіалізму й колоніалізму. Етнічні, національні, народні цінності є, можливо, найголовнішою складовою ціннісного наповнення інформаційної культури особистості в сучасному глобалізованому світі. Наприклад, в Декларації Комітету міністрів Ради Європи "Про культурну різноманітність" наголошується, "що культурна різноманітність завжди була домінантною європейською характеристикою й основним політичним завданням в процесі побудови Європи і набуває особливого значення в процесі побудови суспільства XXI століття, заснованого на інформації й знаннях" [22].

Унаслідок зниження наукового потенціалу в галузі інформатизації й зв'язку; низької конкурентоспроможності вітчизняної інформаційної продукції на світовому ринку; відтоку за кордон наукових кадрів й суб'єктів права інтелектуальної власності; недостатній захист від несанкціонованого доступу до інформації внаслідок використання іноземних інформаційних технологій й техніки; неконтрольованої експансії сучасних інформаційних технологій, що створює передумови технологічної залежності України, призводить до занепаду інформаційного простору в Україні, впровадження основних засад розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки за однойменним законом України [21] дасть можливість забезпечити позитивні зміни в життєдіяльності суспільства і людини, а саме: збільшити рівень захисту прав і свобод людини й її добробуту, активізувати участь громадян в управлінні державою, сприяти розвитку демократії; підвищити конкурентоспроможність України, ефективність державного управління, продуктивність праці у всіх сферах економіки, рівень інформаційної безпеки людини, суспільства, держави, ступінь розвитку інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури, зокрема українського сегменту Інтернет; забезпечити перехід економіки до моделі науково-технічного й інноваційного розвитку, збільшити частку наукоємної продукції, сприяти якості й доступності послуг освіти, науки, культури, охорони здоров'я за рахунок впровадження інформаційно-комунікаційних технологій; розширити можливості людини отримувати доступ до національних й світових інформаційних електронних ресурсів; створити нові робочі місця, поліпшити умови роботи і життя людини; поглибити запровадження нормативно-правових засад інформаційного суспільства.

Описані контекстуальні особливості формування інформаційної культури особистості в сучасному українському суспільстві за умови вирішення поставлених завдань і проблем дають надію на позитивне здійснення даного питання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вохрышева М. Г. Формирование науки об информационной культуре // Проблемы информационной культуры: Сб. ст. – М.: Магнитогорск, 1997. – Вып. 6. Методология и организация информационно-культурологических исследований. – С. 48-63.
2. Гречихин А. А. Информационная культура: Опыт типологического определения // Проблемы информационной культуры: Сб. ст. / Под. ред. Ю. С. Зубова, И. М. Андреевой. – М., 1994. – С. 15.
3. Семеновкер Б. А. Информационная культура: от папируса до компактних оптических дисков // Библиогр. – 1994. – № 1. – С. 12.
4. Медведева Є. Концептуальна модель інформаційного навчання користувачів // Бібл. вісн. – 1997. – № 2. – С. 4-7.
5. Семенюк Э. П. Информатизация общества, культура личности // НТИ. Сер. 1. – 1993. – № 1. – С. 1-7.
6. Джинчарадзе Н. Г. Інформаційна культура особистості. – К.: Укр. Центр духов. культури: Тов. "МФА". – 1996. – 184 с.
7. Суханов А. П. Информация и прогресс / А. П. Суханов; Отв. ред. А. Л. Симанов; АН СССР, Сиб. отд-ние Новосибирск: Наука: Сиб. отд-ние, 1988. – 190 с.
8. Гендина Н. И. Информационная грамотность или информационная культура: альтернатива или единство (результаты российских исследований) // Школьная библиотека. – 2005. – № 3. – С. 18-24.

9. Зиновьева Н. Б. Информационная культура: современные подходы к рассмотрению объема понятия // Проблемы информационной культуры: Сб. ст. – М.: Магнитогорск, 1997. – Вып. 6. Методология и организация информационно-культурологических исследований. – С. 64-73.
10. Вобленко Ю. Інформаційна культура в працях провідних бібліотекознавців та бібліографознавців // Вісн. Кн. палати. – 1999. – № 2. – С. 7-8.
11. Джинчарадзе Н. Г. Інформаційна культура особистості. – К.: Укр. Центр духов. культури: Тов. "МФА". – 1996. – 184 с.
12. Матвієнко О. В. Інформаційна культура як мета виховання в інформаційному суспільстві: основні характеристики і змістове наповнення // Педагогічні науки: Зб. наук. пр. – 2003. – Вип. 35. – С. 51-55.
13. Чачко А. С. Информационная культура личности в системе представлений об интеллектуальной свободе // Информационная культура личности: вчера, сегодня, завтра: Междунар. науч. конф. – Краснодар, 1996. – С. 114-117.
14. Основи інформаційного права: Навч. посібник / В. С. Цимбалюк, В. Д. Гавловський, В. В. Гриценко та ін.; За ред. М. Я. Швеця, Р. А. Калюжного, П. В. Мельника. – К.: Знання, 2004. – 274 с.
15. Хорина Г. П. Глобализм как идеология // Знание. Понимание. Умение. – 2005. – № 1. – С. 71-78.
16. Майкбрайд У. Глобализация межкультурный диалог // Вопросы философии. – 2003. – № 1. – С. 80-88.
17. Доктрина інформаційної безпеки України // Офіційний вісник Президента України від 20.07.2009. – 2009 р. – № 20. – стор. 18. – стаття 677.
18. Інформаційне суспільство: Дефініції / В.М. Брижко й ін.; За ред. Р.А. Калюжного, М.Я. Швеця. – К.: Интеграл, 2002. – 220 с.
19. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа): Затв. Постановою спіл. засід. колегії М-ва освіти і науки України і Президії Акад. пед. наук України від 22 листоп. 2001 р. – № 12/5-2 // Інформ. зб. М-ва освіти і науки України. – 2002. – № 2. – С. 3-22.
20. Reich Robert The Future of Success. – Heinemann, 2001. – P. 500.
21. Закон України "Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки" // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – ст. 102.
22. Декларація Комітету міністрів Ради Європи "Про культурну різноманітність" // <http://zakon.rada.gov.ua>

Матеріал надійшов до редакції 26.01. 2010 р.

Муравицький В. А. Особенности формирования информационной культуры личности: украинский контекст.

В статье анализируются особенности формирования информационной культуры личности в современном украинском обществе, рассматривается нормативная база для такого формирования, акцентируется внимание на аспекте сохранности ментальных структур народа в структуре информационной культуры личности человека информационного общества.

Muravitskiy V. A. Features of Personality Informative Culture Formation: Ukrainian Context.

In the article the features of personality informative culture formation are analysed in modern Ukrainian society, a normative base is examined for such formation, attention on the aspect of safety of mental structures of nation is accented in the structure of informative culture of informative society man's personality.